

1968'DEN GÜNÜMÜZE SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA COĞRAFI KEŞİFLER KONUSUNUN ANLATIMI¹

Araştırma Makalesi / Research Article

Cengiz, M. ve Öztürk Demirbaş, Ç. (2022).
1968'den Günümüze Sosyal Bilgiler Ders
Kitaplarında Coğrafi Keşifler Konusunun Anlatımı.
Coğrafya Dergisi, 3(1), 16-29

Geliş Tarihi: 03.03.2022

Kabul Tarihi: 25.06.2022

E-ISSN:

Meryem CENGİZ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
meryemcengiz.1905@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-8615-9017

Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
cagri-79@hotmail.com
ORCID No: 0000-0001-8719-4167

ÖZ

Öğrenmeyi etkileyen önemli faktörlerden biri ders kitaplarıdır. Öğretim programlarındaki kazandırılması gereken hedefler ders kitapları aracılığıyla öğrencilere sunulmaktadır. Bu çalışmada ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafi keşifler konusunun geçmişten günümüze nasıl ele alındığını belirlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda değişen sosyal bilgiler öğretim programına paralel olarak 1968, 1971-72, 1985, 1998, 2005 ve 2018 yılları öğretim programına göre hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitapları doküman analizi yapılarak incelenmiştir. Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki coğrafi keşifler konusunun anlatımında yer alan görseller, kavramlar, öne çıkan keşifler, ilişkili konular ve ölçme araçları incelenmiştir. Araştırma sonucunda ders kitaplarında coğrafi keşifler konusunun anlatımında görsel olarak ağırlıklı şahıs fotoğrafları yer almıştır. Keşifler arasında en fazla fotoğrafı bulunan Kristof Kolomb'tur. Kitaplarda on farklı keşifin kullanıldığı ve Kristof Kolomb'un öne çıktığı belirlenmiştir. Araştırmada coğrafi keşiflerle alakalı kavramlar incelenmiş ve konuyla ilgili 25 kavrama ulaşılmıştır. Ağırlıklı olarak öne çıkan kavramlar keşif ve kıtadır. Coğrafi keşifler en fazla Rönesans konusu ile ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Geçmiş yıllarda coğrafya konuları ile ilişkilendirilerek anlatılan coğrafi keşifler konusu günümüze doğru daha çok tarih konuları ile ilişkilendirilerek sunulmuştur. Ölçme araçları olarak ağırlıklı açık uçlu, alt düzey ve tanılama amaçlı soruların yer aldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi Keşifler, Doküman Analizi, Öğretim Programı, Sosyal Bilgiler Ders Kitapları.

¹ Çalışma, ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazar tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

EXPLAINING GEOGRAPHICAL DISCOVERIES IN SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS FROM 1968 TO PRESENT

ABSTRACT

One of the important factors affecting learning is textbooks. The objectives to be acquired in the curriculum are presented to the students through textbooks. In this research, it is aimed to determine how the subject of geographical discoveries in the secondary school social studies textbooks has been handled from the past to the present. In line with the changing social studies curriculum, social studies textbooks prepared according to the curriculum of 1968, 1971-72, 1985, 1998, 2005 and 2018 were analyzed by document analysis. The visuals, concepts, prominent explorers, related subjects and measurement tools in the explanation of the geographical discoveries in the social studies textbooks were examined. As a result of the research, visually weighted personal photographs were included in the narrative of geographical discoveries in the textbooks. Among the explorers, Christopher Columbus has the most photographs. It has been determined that ten different explorers are used in the books and Christopher Columbus stands out. In the research, the concepts related to geographical discoveries were examined and 25 concepts related to the subject were reached. The prominent concepts are exploration and continent. Geographical discoveries are mostly explained by associating them with the subject of the Renaissance. The subject of geographical discoveries, which was explained in relation to the geography subjects in the past years, has been presented by associating with the subjects of history towards the present day. It has been determined that there are mainly open-ended, low-level and diagnostic questions as measurement tools.

Keywords: Geographical Discoveries, Document Analysis, Curriculum, Social Studies Textbooks.

1. GİRİŞ

İnsan dünyaya geldiği andan itibaren hayatta kalma mücadelesini öğrenme ve bilgi edinmedeki yolundaki kazanımına borçludur. Bilgiyle etkileşimi de zamanla medeniyetlerin gelişimine paralel olarak ilerlemiş ve elde edilen bilginin kaydedilmesi, çoğaltılması için kitaplara gereksinim duyulmuştur. Kitaplar yazının icat edilmesiyle ortaya çıkmış, matbaanın bulunmasıyla da basımları çoğalmıştır (Chandler ve Munday, 2018). Tarihi çağlardan günümüze herhangi bir konuda bilgi almak için en sık başvurulan kaynaklar arasında kitaplar yer almaktadır. Eğitim öğretim sürecinde en temel materyal olarak da kitaplar kullanılmaktadır. Okullarda kullanılan ders kitapları öğretim programlarında kazandırılması gerekenleri öğrencilere aktarmakta başrol üstlenmektedir (Kuşçu, 2013).

Küreselleşen dünyada düşünen, haklarını bilen, etkin, becerilerle donatılmış vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen sosyal bilgiler dersiyle ilgili çalışmalar öğretim programı temelinde yapılmaktadır. Teknolojik gelişmelerin eğitim programlarına yansımaları öğretim programlarında da değişikliği gerekli kılmıştır (Tay, 2017). Sosyal bilgiler öğretim programı 1968, 1973, 1985, 1998, 2005 yıllarında değişikliğe uğramıştır. Geçmişten günümüze sosyal bilgiler dersi farklı dallar altında birleştirilmiş, ayrılmış ve bugünkü şeklini almıştır (Çatak, 2015). Son zamanlarda değişen toplum ihtiyaçları ve teknolojinin ilerlemesine paralel olarak öğretim programları değişmiştir. Sosyal bilgiler öğretim programı da bu değişimlerden etkilenmiştir (Ata, 2006). Sosyal bilgiler dersi 1968 yılında ilkokullarda, 1975 yılından itibaren ortaokullarda okutulmaya başlanmıştır

(Çatak, 2015). 1985'te milli tarih, milli coğrafya ve vatandaşlık olarak ayrı ayrı ders olarak okutulmuştur. Daha sonra 1998'de tekrar sosyal bilgiler dersi adını almıştır. 2005 yılında yapılandırmacı eğitime geçilmesiyle yenilenmiştir (Özdemir, 2009). Günümüzde de 2018 yılında yapılan değişiklikle son halini almış ve bu şekle göre okullarda okutulmaktadır. Öğretim programlarının okullara yansımaları ise ders kitapları aracılığıyla sağlanmaktadır. Toplumda etkin, söz sahibi vatandaş yetiştirmek kaliteli eğitim ve ders kitaplarıyla mümkündür. İçinde bulunduğu çağı iyi tanıyan, hak ve ödevlerini bilen, ülkesini tanıyıp, dünyada yaşananlara duyarsız kalmayan, bilgiyle donanımlı gelecek kuşakları yetiştirmek de iyi hazırlanmış ders kitaplarının faydası büyüktür. (Küçükahmet, 2001). Ders kitaplarıyla ilgili yapılan çalışmaların artması da ders kitaplarının önemini ortaya koymaktadır. Sosyal bilgiler dersinde sıklıkla kullanılan materyallerden biri ders kitaplarıdır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriği de önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitelikli bir sosyal bilgiler ders kitabı öğrenciyi araştırmaya teşvik edici etkinlikler içermeli, kullanılan görsellerle bilgiler somutlaştırılmalıdır (Oruç ve Liman, 2012).

2018 yılında değişen sosyal bilgiler öğretim programında konuların tarih, coğrafya, vatandaşlık diye ayrı olarak değil disiplinlerarası yaklaşımla işlenmesi vurgulanmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Birçok disiplin içeren alanların anlatılmasında öğretmenlere yardımcı temel kaynak ders kitaplarıdır. Ders kitapları günümüzde birçok araştırmalara konu olmuştur. Yapılan literatür taraması sonucunda ilgili alanyazında sosyal bilgiler ders kitaplarıyla ilgili çalışmalarda yoğunluk görülmüştür. Kafadar (2019) farklı ülkelerdeki sosyal bilgiler ders kitaplarını değerler açısından incelemiş, Kara (2018) sosyal bilgiler ders kitaplarında eski çağ konularını, Akman ve Bastık (2016) sosyal bilgiler ders kitaplarında ihtilafli konuları incelemiştir.

Bu araştırmada 1968, 1971-1972, 1985, 1998-1999, 2005 ve 2018 sosyal bilgiler öğretim programına göre hazırlanmış ders kitaplarındaki coğrafi keşifler konusuyla ilgili görsellerin neler olduğu, yer alan kâşifler, yer alan kavramların neler olduğu, ilişkilendirilen konuların hangi konular olduğu ve ölçme değerlendirme sorularının nasıl yer aldığı araştırmak amaçlanmıştır. Sosyal bilgiler disiplinlerinden olan coğrafya kişilere yaşadığı çevreyi anlamasını, tarih disiplini de geçmişi bilme, tanıma imkânı sağlamaktadır. İnsanlardaki yeni yerleri keşfetme arzusu tarihin önemli dönüm noktalarından biri olan coğrafi keşifleri ortaya çıkarmıştır. Sonuçları itibarıyla tüm dünyayı etkileyen, tarih ve coğrafya disiplini ile ilişkilendirilen coğrafi keşifler konusunun öğretilmesi önemli görülmektedir.

Buna göre aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1968, 1970-71, 1985, 1998, 2005 ve 2018 öğretim programına göre hazırlanan sosyal bilgiler ders kitaplarında coğrafi keşifler konusu anlatılırken;

1. Kullanılan görsel kanıtlar farklılaşmakta mıdır?

2. Yer alan kâşifler kimlerdir?
3. Kullanılan kavramlar hangileridir?
4. İlişkilendirilen konular hangileridir?
5. Kullanılan ölçme değerlendirme araçları nasıldır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın birinci aşamasında 1968, 1971-72, 1985, 1998, 2005 ve 2018 programlarına göre hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitaplarındaki coğrafi keşifler konusunun anlatımını belirlemek için nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013).

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

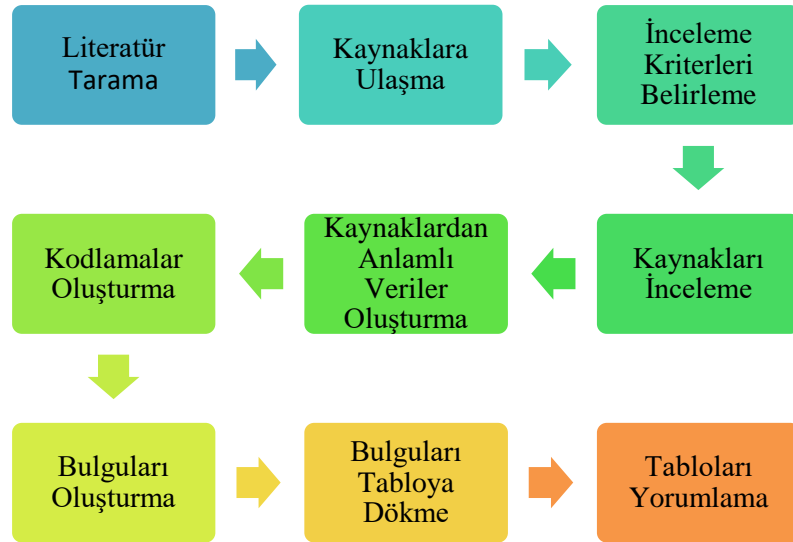
Tablo1. İncelenen Ders Kitapları

Öğretim Programı	Yayın Yılı	Yayın Evi	Kitap Adı	Yazar
1968	1968	Rehber Yayınevi	Yeni İlkokul Programına Göre 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Hüseyin Hüsnü Tekişik
1971-1972	1973	Ders Kitapları Anonim Şirketi	Ortaokullar İçin Sosyal Bilgiler 2 Ders Kitabı	Niyazi Akşit Tarık Asal
	1983	Millî Eğitim Basımevi	Ortaokul Sosyal Bilgiler 2 Ders Kitabı	Niyazi Akşit, Ferruh Samır, Tarık Asal
1985	1987	Millî Eğitim Basımevi	Millî Tarih Ana Ders Kitabı Ortaokul 2	Niyazi Akşit
	1989	Millî Eğitim Basımevi	Millî Tarih Ana Ders Kitabı Ortaokul 2	Niyazi Akşit
1998	1999	Millî Eğitim Basımevi	İlköğretim Okulu 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Güler Şenüver Dr. Ezdihar Karabulut H. Samim Kesim Rıfat Turgut Nesime Ercan Mustafa Küçükbaycan Hasan Uslu Aliye Akay
	2002	Cemre Yayıncılık	7. Sınıf İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Fuat Sarıaloğlu
2005	2013	Tuna Yayıncılık	İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı	Sami Tüysüz Şenol Yıldırım
	2015	Özgün Matbaacılık	İlköğretim Sosyal Bilgiler 7	Komisyon
2018	2018	Millî Eğitim	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7	Gökhan Gültekin, Murat Akpınar, Mustafa Nohutçu, Pınar Özerden, Seher Aygün

Tabloya bakıldığında 1968 programına yönelik tek kitabın, diğer programlara yönelik ikişer kitabın incelemeye alındığı görülmektedir. Bunun temel sebebi hem Millî Eğitim Bakanlığı ve özel yayınevlerinin konuya bakışını görmeye çabalamaktır. Toplamda farklı öğretim programlarına göre hazırlanmış ve ortaokul düzeyinde coğrafi keşifler konusunu aktaran 11 adet ders kitabı araştırma kapsamına alınmıştır.

2.3.Verilerin Analizi

Araştırmada nitel veri analizlerinden doküman incelemesi yoluyla veriler elde edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Doküman incelemesi yapılırken izlenen analiz süreci aşağıda ayrıntılandırılmıştır:

Şekil 1. Veri Toplama Süreci

Araştırma konusu belirlendikten sonra detaylı bir literatür taraması yapılmıştır. Konunun amacına uygun olarak geçmiş yıllara ait sosyal bilgiler ders kitaplarına ulaşılmıştır. Çalışmanın konusunun bulunduğu sınıf ve ünite belirlenmiş, bu doğrultuda coğrafi keşifler konusunun kitaplarda nasıl anlatıldığı belirlenip inceleme kriterleri oluşturulmuştur. Kriterler belirlendikten sonra kaynaklar detaylı şekilde incelenmiş, incelenen ders kitaplarına K1, K2,..K11 şeklinde kodlamalar verilmiştir. Kitapların kodlamaları oluşturulurken geçmişten günümüze doğru, 1968 kitabına K1, 1973 yılı kitabına K2, 1983 yılı kitabına K3, 1987 yılı kitabına K4, 1989 yılı kitabına K5, 1999 yılı kitabı K6, 2002 yılı kitabı K7, 2013 yılı kitabı K8, 2015 yılı kitabı K9, 2018 yılı

kitabı K10, 2020 yılı kitabına K11 şeklinde kodlanmıştır. Dokümanlar incelendikten sonra bulgular oluşturulup, tabloya dökülmüştür. Son aşama olarak tablolardaki veriler yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölüm araştırma sonuçlarına göre elde edilen veriler toplanarak tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Coğrafi Keşifler Konusunun Aktarımındaki Görsellerin Kullanımına Dair Bulgular

Bu başlık altında geçmişten günümüze sosyal bilgiler ders kitaplarında coğrafi keşifler konusunun anlatımında kullanılan görseller yer almaktadır.

Tablo 2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Coğrafi Keşiflerin Anlatımında Görsellerin Kullanımı

Ana Kanıt	Alt Kanıt	f	%
Şahıs Fotoğrafları	Kristof Kolomb	10	19
	Macellan	7	14
	Vaskö Dö Gama	6	12
	Bartelmi Diyaz	1	2
	Amerigo Vespuçi	1	2
	Avrupalı Denizci	1	2
	Gemici Henri	1	2
	Ara Toplam	28	53
Haritalar	Keşifler Yolu	6	12
	Keşfedilen Ülkeler	4	7
	İpek ve Baharat Yolu	2	4
	Kolomb'un Keşif Yolu	2	4
	Ara Toplam	14	27
Temsili Resimler	Kolomb'un Adaya Gelişi	3	6
	Burjuva Sınıfı	1	2
	Köleleştirilen Halk	1	2
	Halkın Tutsak Alınması	1	2
Ara Toplam	6	12	
Nesne Fotoğrafları	Gemi	2	4
	Pusula	2	4
Ara Toplam	4	8	
Genel Toplam	52	100	

Tablo 2 incelendiğinde ders kitaplarındaki coğrafi keşiflerle ilgili görsellerin; *şahıs fotoğrafları*, *haritalar*, *temsili resimler*, *nesne fotoğrafları* olmak üzere 4 ana kategoride toplandığı görülmektedir. Coğrafi keşifler konusu ders kitaplarında en fazla *şahıs fotoğrafları* kullanılarak anlatılmıştır. Kitaplarda en çok fotoğrafı bulunan Kristof Kolomb'tur. Kolomb'tan sonraki yüksek frekans Macellan ve Vaskö Dö Gama gelmektedir. Bartelmi Diyaz, Amerigo Vespuçi, Gemici Henri, Marko Polo ve Avrupalı denizci görsellerinin ise yalnız birer kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Kitaplarda harita olarak en fazla keşiflerin yolunu gösteren haritalar yer almıştır.

Kitaplarda en az ise gemi ve pusula görseli kullanıldığını görmekteyiz. Kitaplardaki görsellere aşağıda yer verilmiştir.

Görsel 4.1. Kristof Kolomb (K4, 1987, s.73)

Görsel 4.2. Macellan (K5, 1989, s. 75)

Görsel 4.3. Amerigo Vespucci (K10, 2018 s.66)

Görsel 4.4. Bartelmi Diyaz(K11, 2020, s.63)

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Coğrafi Keşifler Konusu Anlatılırken Öne Çıkan Kâşiflere Ait Bulgular

Tablo 3'te 1968, 1970-71, 1985, 1998, 2005 ve 2018 öğretim programlarına göre hazırlanan sosyal bilgiler ders kitaplarında coğrafi keşifler konusu anlatılırken yer alan kâşiflerin kimler olduğu verilmiştir.

Tablo 3. SBDK'da Coğrafi Keşifler Anlatılırken Adı Geçen Kâşifler

Kâşifler	1968 1971-72 1985 1998 2005 2018											KT	ÖP*
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11		
Kristof Kolomb	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	11	6
Macellan	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	10	6
Vaskö Dö Gama	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	10	6

Del Kano	-	X	-	X	X	X	X	X	-	-	-	6	4
Ameriko Vespuçi	X	-	X	X	X	-	X	-	-	X	-	6	5
Gemici Henri	-	-	X	X	X	-	-	-	-	X	-	4	3
Marko Polo	-	-	-	X	X	-	-	-	-	X	-	3	2
Jon Kabot	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	X	3	2
Jak Kartie	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	X	3	2
Pizarro	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	1	1
Toplam	4	4	6	7	7	6	7	4	1	6	6	55	

* Kaşiflerin kaç farklı programa ait kitapta yer aldıklarını belirtmek için kullanılmıştır.

Tablo 3'te görüldüğü gibi *Kristof Kolomb* bütün kitaplarda yer almış, dolayısıyla incelenen 6 farklı programda da değinilmiştir. Kolomb ile ilgili ders kitaplarında yer alan birtakım ifadeler şöyledir:

K8: “İspanya Devleti'nin hizmetine giren Cenovalı denizci Kristof Kolomb sürekli batıya gidecek olursa doğunun zenginliklerine ulaşacağına inanıyordu.” (2013, s.104)

K9: “XV. Yüzyılda yaşayan Amerika kıtasının kâşifi Kristof Kolomb en önemli keşfine çıkmadan önce hangi bilimsel ve teknolojik gelişmelerden yararlandı? Aşağıdaki metinden öğrenelim.” (2015, s. 108)

Macellan (f=10) ile ilgili olarak aşağıdaki içerikler kitaplarda yer almaktadır:

K1: “1519 yılında Macellan deniz yolu ile dünyayı dolaşmağa başladı. Amerika'nın güneyini dolaşarak Büyük Okyanus'u geçti ve Filipin adalarına ulaştı.” (1968, s.162)

K3: “Macellan bir Portekiz gemici idi. Yıllarca Hint denizyolunda işleyen gemilerde çalıştı ve kaptan oldu.” (1983, s.95)

Vaskö Dö Gama (f=10) adlı kâşif ders kitaplarında şöyle bulunmaktadır:

K5: “Vaskö dö Gama Ümit Burnu'nu geçtikten sonra Hint Denizi'ni aşarak Hindistan'ın Batı kıyılarında bulunan Kalküt limanına vardı (1498). Böylece gemicilerin ve tüccarların aradıkları Hint Deniz yolu bulunmuş oldu.” (1989, s.73-74)

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Coğrafi Keşifler Konusuyla İlgili Yer Alan Kavramlara Dair Bulgular

Kavramlar insanın yaşadığı çevredeki olgu ve nesnelere arasındaki benzerlik ve farklılıkları anlamlandırmasına yardımcı olurlar (Ülgen, 2004). Bu başlık altında sosyal bilgiler ders kitaplarındaki coğrafi keşiflerle ilgili yer alan kavramlara değinilmiştir.

Tablo 4. SBDK’da Coğrafi Keşifler Konusu Anlatılırken Öne Çıkan Kavramlar

Kavramlar	1968	1973	1985			1998		2005		2018		KT
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	
Keşif	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	11
Kıta	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	11
Gemi	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	10
Dünya	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	10
Pusula	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	10
Mal	X	X	X	X	X	X	X	-	-	X	X	9
Ticaret	-	X	X	X	X	X	X	-	-	X	X	8
Liman	-	X	X	X	X	X	X	-	-	X	X	8
Sömürge	-	X	X	X	X	-	X	-	X	X	X	8
Harita	-	X	-	X	X	X	X	-	X	X	X	8
Sefer	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	7
Toprak	X	-	X	X	X	X	-	-	-	X	X	7
Maden	-	X	X	X	-	X	X	-	X	X	-	7
Burjuva	-	X	X	X	X	-	X	-	-	X	-	6
Rönesans	-	-	X			X	X	X	X		X	6
Göç	-	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	6
Bilim	-	X				X	X	X		X		5
Sanat	-	X	-	-	-	X	X		X	X		5
Baharat	-	-	-	X	X	X	X	-	-	X	-	5
Kilise	-	-	-	-	-	X	-	X	X	X	X	5
Din	-	-	-	-	-	X	X	-	X	X	-	4
Kâşif	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	3
Karavel	-	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	3
Buluş	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Reform	-	-	-	-	-	-	-		X	-	-	1
Toplam	7	18	16	16	15	18	17	8	13	19	14	-

Tablo 4’e bakıldığında coğrafi keşifler konusu anlatılırken yer alan kavramlar verilmiştir. Kitaplarda en fazla *keşif*, *kıta*, *gemi*, *pusula*, *dünya* kavramlarının yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla öne çıkan kavramlarla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir:

K1: “Bugüne kadar daha pek çok coğrafi keşifler yapıldı. Bu keşifler sonucunda yeni topraklar bulundu dünyanın varılmayan köşesi kalmadı.” şeklinde (1968, s.163).

K3: “Gemiciler, pusula bilinmeden önce, engin denizlere açılmıyorlar, kıyıları izlemek zorunda kalıyorlardı. Pusula ile okyanusları aşmak ve yeni kıtalara gitmek olanağı sağlandı.” (1983, s. 91)

K9: “Pusulanın kullanılmaya başlanması, gemicilik tekniğinin ilerlemesi ve coğrafya bilgilerinin artması sonucunda açık denize çıkan Avrupalılar, yeni kıtalar ve ülkeler keşfetmeye başladılar.” şeklinde (2015, s.108).

K4: “Cenovalı yoksul bir dokumacının oğlu olan Kristof Kolomb (Christopher Colomb) Lizbon’da yerleşti. Burada harita çizerek geçimini sağladı. O Dünya’nın yuvarlak olduğunu biliyor batıya doğru giderse Hindistan’ı bulacağını inanıyordu.” şeklinde (1987, s.74)

Geçmişten Günümüze Ders Kitaplarında Coğrafi Keşifler Konusunun Anlatılırken İlişkilendirilen Konular Ön Bağlam ve Son Bağlama İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler ders kitaplarında coğrafi keşiflerin hangi konularla ilişkilendirilerek anlatıldığı incelenmiş ve elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

Tablo 5. SBDK’da Coğrafi Keşifler Konusu Anlatılırken İlişkili Konular

Ön Bağlam		Son Bağlam	
Başlık	İçerik	Başlık	İçerik
K1	Eski Dünya Karalar Topluluğu	Yeni Dünya Karalar Topluluğu	Coğrafi Keşifler Sonrası Kıtalar
K2	Bilim ve Teknikte İlerlemeler	Amerika Kıtalarının Doğal Coğrafyası	Amerika’nın Konumu, Yeryüzü Şekilleri
K3	Ortaçağ’dan Yeniçağ’a Geçiş	Rönesans	Rönesans’ın Neden ve Sonuçları, Etkileri
K4	Osmanlıda Bilim Kültür Sanat	Osmanlıdaki Bilim Sanattaki Gelişmeler	Rönesans
K5	Osmanlıda Bilim Kültür Sanat	Osmanlıdaki Bilim Sanattaki Gelişmeler	Rönesans Tanımı Nedenleri
K6	Yeni Buluşlar ve Sonuçları	15. Ve 16. Yüzyılda Avrupa’daki Bilim ve Teknik Alandaki Gelişmeler	Rönesans
K7	Yeni Buluşlar ve Sonuçları	15. Ve 16. Yüzyılda Avrupa’daki Bilim ve Teknik Alandaki Gelişmeler	Rönesans Neden ve Sonuçları
K8	İslam Dünyasının Uzaya Bakan Gözleri Rasathaneler	İslam Dünyasının Bilimsel Çalışmaları	Rönesans
K9	Türk ve İslam Devletinde Yetişen Bilginler	Bilginler Hakkında Bilgi	Yeniden Doğuş: Rönesans
K10	Osmanlı’da Millet Sistemi	Osmanlı Bünyesinde Yaşayan Topluluklar	Avrupa’da Modernleşmenin Başlaması
K11	İstanbul’un Fethi	Osmanlı Yükselme Dönemindeki Fetihler	Rönesans

Tablo 5 incelendiğinde programlar değiştikçe coğrafi keşiflerin ilişkilendirildiği konuların dağılımını görmekteyiz. Ön konular farklı başlıklar altında yer alarak değişse de buluşlar ve Osmanlı Devleti konularına daha çok yer verilmiş; 1968 ve 1973 yılları dışında coğrafi keşifler konusundan sonra gelen bağlam konusunu Rönesans olmuştur. Programlar değiştikçe coğrafi keşiflerin ilişkilendirildiği ön konular farklı başlıklar altında yer alarak değişse de buluşlar ve Osmanlı Devleti konularına daha çok yer verilmiştir. Buna ek olarak 1968 ve 1973 yıllarında coğrafi keşifler konusunun coğrafya disiplini konuları ile ilişkilendirildiğini söyleyebiliriz.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Coğrafi Keşifler Konusu Aktarılrken Kullanılan Ölçme Değerlendirme Araçlarına Dair Bulgular

Tablo 6’da geçmişten günümüze sosyal bilgiler ders kitapların yer alan coğrafi keşifler konusunun anlatımında kullanılan ölçme araçları incelenip sunulmuştur.

Tablo 6. SBDK’da Coğrafi Keşifler Konusu ile İlgili Ölçme Değerlendirme Soruları

		1968	1973	1985	1997-1998	2005	2017-2018	KT					
Ana Gerekeçe	Alt Gerekeçe	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	
	Tanılayıcı	-	2	2	3	3	3	1	1	2	1	3	21
Amacına Göre	Belirleyici	-	-	3	5	5	-	-	1	-	1	3	18
	İzleme Amaçlı	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	3	6
	Ara Toplam		2	5	8	8	3	1	3	2	4	9	45
Düzeyine Göre	Alt Düzey	-	2	5	8	8	3	1	3	1	2	9	42
	Üst Düzey	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	3
	Ara Toplam		2	5	8	8	3	1	3	2	4	9	45
Yanıtına Göre	Açık Uçlu	-		2	4	4	3	1	3	2	4	7	30
	Kapalı Uçlu	-	2	3	4	4	-	-	-	-	-	2	15
	Ara Toplam		2	5	8	8	3	1	3	2	4	9	45

Ders kitaplarındaki ölçme değerlendirme soruları *amacına göre, düzeyine göre ve yanıtına göre* olmak üzere üç ana gerekçede incelenmiştir. 1968 yılına ait kitap olan K1 kapsam dışı tutulmuştur. Tabloda görüldüğü gibi 45 ölçme aracı incelemeye tabi tutulmuştur. Soruların çoğu tanılayıcı, alt düzey ve açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. En fazla öne çıkan alt gerekçe olan tanılayıcı ile ilgili örneklere aşağıda yer verilmiştir.

K3: “Marco Polo, Christoph Kolombus ve Magellan’ın gezileri hakkında bilgi toplayınız.” (1983, s.90)

K8: “Coğrafi keşifler, Rönesans Reform gibi tarihi gelişmeler hakkında neler biliyorsunuz? (2013, s.102)

Alt düzey sorulara örnekler şöyledir:

K3: “Marco Polo (Marko Polo), Christoph Kolombus (Kristof Kolomb) ve Magellan (Macellan) gezileri hakkında bilgi toplayınız.” (1983, s. 90)

K6: “Keşiflerin ne gibi önemli sonuçları olmuştur? Araştırınız. (1999, s. 77)

Açık uçlu ile ilgili alt gerekçenin sorularının örneği aşağıda verilmiştir.

K7: “Coğrafi keşiflerin Osmanlı devletine etkisini araştırınız?” (2002, s.87)

K10: “Kristof Kolomb gibi denizcilere keşifler için cesaret veren gelişmeler neler olmuştur? Yazınız. (2010, s.65)

4. Tartışma ve Sonuç

1968 yılından itibaren günümüze kadar değişen sosyal bilgiler öğretim programlarına göre hazırlanan ders kitaplarında coğrafi keşifler konusunun anlatımının nasıl olduğunu belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada görseller, keşifler, yer alan kavramlar, ilişkili konular ve ölçme değerlendirme araçları incelenmiştir. Coğrafi keşifler konusunun ders kitaplarında anlatımında görseller; şahıs fotoğrafları, haritalar, temsili resimler ve nesne fotoğrafları olarak kategorize edilmiştir. Tüm yıllarda Kristof Kolomb görseli yer almıştır. Coğrafi keşifler konusu anlatılırken Amerika'nın keşfedilmesinin öne çıkmasından kaynaklı en fazla Kolomb fotoğrafının olduğunu söylemek mümkündür. Kaya (2013) yaptığı yüksek lisans çalışmasında ders kitaplarında görsel kanıt olarak en fazla fotoğraf kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır. Haritalar kategorisinde en fazla öne çıkan keşiflerin yapıldığı yolları gösteren haritalar yer almaktadır. Araştırmada sosyal bilgiler ders kitaplarında coğrafi keşiflerin anlatımında öne çıkan keşifler Kristof Kolomb, Macellan, ve Vaskö Dö Gama'dır. Coğrafi keşiflerin anlatımında en çok yer alan kavramlara bakıldığında keşif, kıta, gemi, dünya, pusula kavramlarının olduğu görülmektedir. Geçmişten günümüze ders kitaplarında coğrafi keşiflerin anlatımında ilişkilendirilen konular ve içerikler incelendiğinde 1968 ve 1973 yılı hariç diğer tüm yıllarda Rönesans konusu ile ilişkilendirilmiştir. Coğrafi keşifler Rönesans reform gibi gelişmelere sebep olduğu için rönesansla ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Geçmiş yıllarda bu konu daha çok coğrafya ile ilişkilendirilirken günümüze doğru tarih konularıyla ilişkilendirilmiştir. Ölçme değerlendirme araçları açısından incelendiğinde tüm yıllara ait toplam 45 soru analiz edilmiştir. Genel olarak kitaplarda açık uçlu, ezbere dayalı ve tanılama amaçlı soruların yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Soruların ağırlıklı olarak alt düzeyde olmasını daimî ve esasi eğitim felsefesinden kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Danabaş (2020) 1968 kitaplarında çoktan seçmeli sorulara yer verilmediğini, hazırlık sorularının da özensiz şekilde hazırlandığı sonucuna ulaşmıştır. Sorular açık uçlu ve kapalı uçlu sorular olarak ele alındığında ise en fazla açık uçlu soruların yer aldığı görülmüştür. Açık uçlu sorular tek bir yanıtı olmayan sorulardır. Koyuncu ve Özkan (2019) bir çalışmasında sınavlarda açık uçlu soru türünün kullanılmasının güvenilirlik açısından daha uygun olduğu, öğrencilerin bakış açılarını zenginleştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Konuyla ilgili çoktan seçmeli soruların olmaması öğrencilerde farklı konularla ilgili farklı soru tarzlarını görememesi açısından eksiklik olarak düşünülmektedir.

Araştırmada ders kitaplarındaki ölçme değerlendirme sorularının genel olarak alt düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer soru seviyesine hitap edecek soruların hazırlanması

önerilebilir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında farklı bir konu, farklı araştırma yöntemleriyle ele alınabilir. Coğrafi keşifler konusuyla ilgili alını yazında tez ve makalelerin sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu konuda farklı açılardan ele alınarak daha fazla çalışmaların yapılması önerilmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Akça, G. ve Akgün, E. (2020). İlkokul Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşadığı Sıkıntılar, Ejercongress Bildiri Kitabı, 403
- Ata, B. (2006). “Sosyal Bilgiler Eğitiminde Yansıtıcı Soruşturma Geleneği ve Oluşturmacılık Yaklaşımı”, Eğitimde Çağdaş Yönelimler III: Yapılandırmacılık ve Eğitim Yansımaları Sempozyumu, Özel Tevfik Fikret Okulları, İzmir 29
- Chandler, D. ve Munday, R. (2018). Medya ve İletişim Sözlüğü, İstanbul, İletişim
- Çatak, M. (2015). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitim Programlarının İncelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 19(62), 69-94.
- Çar, A. (2018). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Gazete ve İnternet Haberlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray
- Çatak, M. (2015). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitim Programlarının İncelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 19(62), 69-94
- Danabaş, F. (2020). 1968, 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarının Karşılaştırılması ve Kavramlar Açısından İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir
- Duman, T. Ve Çakmak, M. (2011). Ders Kitaplarının Nitelikleri, Küçükahmet, L. (Ed). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu İçinde*, (S. 18-32). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Kaya, M. (2013). İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Görsel Kanıt Kullanımının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum
- Koyuncu, E. ve Özkan Özer Y. (2019). Geniş Ölçekli Sınavlarda Açık Uçlu Soruların Kullanılmasına İlişkin Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 18(69) 177-200
- Kuşçu, E. (2013). Fransızca Öğretiminde Yeni Bir Soluk “Cache cache” . *Elektronik Turkish Studies*, 8(10), 405-421
- Küçükahmet, L. (2001). Eğitim Programlarında Ders Kitabının Yeri. Leyla Küçükahmet (Ed.), *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu İçinde*, Ankara: Nobel.
- Oruç, Ş. ve Liman, E. (2012). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kullanılan Harita ve Şekiller Üzerine Bir Değerlendirme, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 145-159
- Özdemir, S. M. (2009). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Değerlendirilmesi*, *Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım* (Ed: C. Öztürk). Ankara: Pegem
- Tay, B. (2017). 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile 2017 sosyal bilgiler dersi taslak öğretim programının karşılaştırması. *International journal of eurasia social sciences*. 8(27), 461-487
- Ulusoy, K. (2015). Sosyal Bilgilerde Ders Kitapları. B. Tay ve A. Öcal. (Ed.). *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (193- 222). Ankara: Pegem Akademi

Ülgen, G. (2004). Kavram Geliştirme, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis
<https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bistream/handle/20.500.12413/2989/PP%20113%20QDA%FINAL2.pdf?sequence=4> 24.06.2021

Yıldırım A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin